

nummis imperialibus passim occurrit effigies Iunonis pronubae ad celebranda coniugia imperatorum (18).

Itaque nihil certius, exploratiusque nihil, quam veteres nuptias iugiter veluti rem sacram ac religiosam habuisse. Immo vero non modo exploratum est nunquam consuevisse veteres coniugia a religione aliquando divellere, quin potius omni superstitionum genere curaverint ea ritibus religiosis consociare, nec nisi improbos quosque illos negligere solitos fuisse. Ex quo primum est colligere, uti paullo ante adnotavimus, principes ac magistratus ne cogitasse quidem de connubiis mere civilibus coniungendis cum religione christiana, in qua optime noverant, fideles matrimonia contrahere praesulum ductu et auspicio, et in qua coniugia ex avita traditione teneri sciebant non solum uti res sacras, verum etiam ut sacramenta, utpote gratia sanctificante a Christo servatore aucta; in qua demum noverant, nefas fuisse christifidelium nuptias censi inferioris ordinis quam nuptiae infidelium; quod certe contigisset, si christianorum connubia contractibus mere civilibus accensuissent. Caeterum constat ex dictis non obtinuisse penes Romanos, nec apud alias gentes, ut contractus nuptialis ante magistratus,

(18) Vid. Philip. Aurel. Viconti *Il museo Chiaramonti descritto ed illustrato* Milano 1820. p. 51.

Quod attinet ad populos reliquos orientales et occidentales. Cf. Io. Bapt. Casalium *De ritu nuptiarum ac de ritu connubiali veterum*, quod opus reperitur in *Thesouro* Granovii tom. VII. Barnabam Brissonium *De ritibus nuptiarum*, recusum in tomo VIII. Graevii. Gaspar. Calover, qui *De ritibus nuptiarum omnis generis et nationis* egit lib. I. *Ritualis ecclesiastici*, Frid. Iul. Rottmannum in *Rituale nuptiarum germanice* edito Bremae 1715. Gaya in lib. gallico *Cérémonies nuptiales de toutes les nations*. Hagae Comitae 1581. Ex his aliisque non paucis quorum longum catalogum texuit I. A. Fabricius in sua *Bibliographia antiquaria*. Hamburgi 1760. cap. XX. comperies ubique gentium receptum, ut nuptiae ritu sacro constanter consecrarentur. Et haec quidem cum solemnitate coniugia celebrabantur; nam de matrimoniis clandestinis, de quibus nuper aliquid diximus, tum apud Romanos, tum apud alias gentes, non est quod disseramus. Id fixum maneat, apud veteres matrimonia fuisse vel plane clandestina, vel religioso ritu consecrata, nunquam vero mere civilia, id est coram profano magistratu inita.

aut publicos ministros, quocumque nomine vocentur, celebrarentur. Adeoque ne locum quidem tunc temporis habere potuissent distinctio inter contractus coniugales civiles, atque religiosos.

Nondum aetas illa maiorum assueverat cum atheismo illo practico legali, qui his temporibus apud pseudo-politicos obtinuit ac inolevit. Nondum philosophia, quam improprie vocant, socialismus et communismus invaluerant, qui abiecte adeo de coniugio loquuntur et disputant, ut nihil communius cum ingenti societatis ipsius iactura ac detrimento audire possimus. Fieri igitur nequit, ut in antiquitate vel ipsa coniugiorum mere civilium vestigia reperiantur, in media praesertim christiana societate.

Quod si quaedam obscuriores haereticorum sectae abiecte de nuptiis sentire visae sunt, ut pleraeque gnosticorum familiae, encratitae, manichaei, alique sectarii (19), ex aliis omnino, iisque contrariis placitis in eam devenere opinionem. Scilicet excessu peccarunt ob praconceptam plerumque virginitatis ideam tunc maxime praevalentem, quamque illi haeretici stultorum more, qui dum vitant vitia, vitia in contraria currunt, ita suspexerunt, ut nuptias, seu potius nuptiarum usum tanquam malum damnarent. Nihil igitur commune habet istorum haereticorum sentiendi ratio cum eo, de quo agimus argumento, nec ideam ingerere potuerunt de connubio mere civili, quin potius istud maxime ex suis principiis aversati fuissent.

Concludamus igitur necesse est ex hactenus expensis in antiquitate sive ecclesiastica sive profana coniugia mere civilia ignota plane fuisse.

ARTICULUS II. — Prima origo Matrimonii civilis inter christianos a protestantismo repetenda est.

Pessimus effectus nisi a pessima causa provenire potest; nam in sua causa effectus contineri debet. Pravum autem esse

(19) Hos data opera refellerunt S. Irenaeus, Clemens Alex., S. Epiphanius, Theodoretus, S. Augustinus alique haereticorum impugnatores.

coniugium mere civile post ea, quae in superiori capite ostendimus, sanus quisque fatebitur; quapropter non aliunde quam a prava causa originem ducere potuit. Ea porro est protestantismus. Nimirum pseudopolitici, qui inter catholicos matrimonii civilis auctores sunt, licet sese catholicos profiteantur, hanc theoriam e protestantium doctrina derivant, quod quidem demonstrabimus ex ipsis protestantismi circa matrimonium tum placitis, tum praxi, tum denique ex eo, quod, qui matrimonio favent civili, iidem et protestantismo ut plurimum favere soleant.

Exploratum est, ut a *doctrina* initium faciamus, protestantes, Luthero duce, contra superiorum saeculorum firmissimam fidem, imo et contra professionem haereticorum, qui praecedentibus aetatibus Ecclesiam turbarunt, primos extitisse, qui directe inficiati fuerint matrimonium esse vere et proprie unum ex septem evangelicis sacramentis a Christo Domino institutis (20). Quum autem deiecerint christianum coniugium a sacramenti dignitate, consequens fuit, ut ad meri contractus conditionem ab ipsis redigeretur, quemque principes unice moderarentur legibus suis.

Verum quidem est, quod isti neoinstitutores voluerunt matrimonium a Deo institutum fuisse, ac sub aliquo respectu tanquam rem sacram agnoverunt, ritumque etiam religioso eius celebrationem adornandam; nihilo tamen minus illud tanquam purum humanum contractum natura sua depraedicarunt, et dependentem ab auctoritate humana seu politica quoad personas et rationem illius contrahendi. Id liquet tum ex Calvino, qui divinam matrimonii institutionem comparat cum agricultura et arte sutoria scribens: « Non satis est matrimonium esse a Deo, » ut sacramentum censeatur; nam etiam agricultura et ars » sutoria est a Deo, nec tamen est sacramentum (21); » tum etiam ex eo, quod protestantium plerique aperte doceant causas

(20) Cf. Bossuet *Histoire des variations* liv. XI. §. 107. et §. 182. opp. ed. cit. tom. XX.

(21) *Instit.* lib. IV. cap. XIX. §. 54.

matrimoniales ad politicum magistratum omnino pertinere (22). Kemnitius vero Ecclesiae tantum tribuit respondere de casibus conscientiae, qui circa matrimonium ex verbo Dei pendent; ferre tamen leges de matrimonio, non ad Ecclesiam, sed ad politicum principem pertinere contendit (23); idque ex praestituto principio, quod coniugium non sit nisi contractus naturalis et civilis.

Enim vero, semel ac nuptiae ad ordinem civilis contractus etiam inter christianos deiectae sunt, facile fuit argumentari iuris civilis esse de illis decernere, non solum quoad ea, quae extrinseca illis sunt, cuiusmodi censentur dos, haereditas, successio, aliaque eiusmodi, de quibus nec nos ambigimus, sed quoad vinculum ipsum quoque, et ea quae ex vinculo permanant. Exinde coeperunt protestantes promiscue, aut coram ipsorum ministris, aut coram magistratibus sua inire coniugia, quae firmitatem acciperent vi ipsius legis. Dixi *vi ipsius legis*, nempe civilis, quia Christi effatum: *Quod ergo Deus coniunxit homo non separet*, quibus, ut suo loco ostendemus, perpetua indissolubilitas adstruitur matrimonii, protestantes innumeris pene modis cavillationibusque penitus eludunt (24). Restat

(22) Apud Bellarm. *De matrim.* cap. XXXII., et post Bellarmini aetatem id ipsum propugnarunt Stryckius in *Dissert. De reliquiis sacramenti in matrimonialibus*, quam sententiam sub eius praesidio Io. Philippus Odelem Halae 1704. amplexus est, ac matrimonium non nisi *contractum civilem* esse affirmavit. Cumque Loescherus in *Relationibus innoxiiis* an. 1705, pag. 118. atque Her. Reinhardus in *Meletemate de sanctitate matrimonii adversus contractus mere civiles convicium*, et Mich. Henr. Gribnerus in *Dissert. De his, quae ex iure protestantium matrimoniali de reliquiis sacramenti perperam referuntur*, illam doctrinam impugnassent, Odelem in *Apologia dissertat. De reliquiis sacramenti in matrimonialibus*. Brunsvich. 1716. in-4. respondit: item Boehmerus tom. III. *Iuris ecclesiastici protestantium*, qui pariter dissertationem singularem edidit, *De iure principum protestantium circa solemnia matrimonia ecclesiastica*. Halae 1718. etsi hic auctor, ut videbimus, uti rem sacram atque a iudicibus ecclesiasticis decernendam spectarit coniugia.

(23) Apud Bellarm. loc. cit.

(24) Sane Rosenmueller in schol. in Matth. V. 31. 32. animadvertit, Chris-

igitur coniugiis illa unica firmitas, quam leges civiles ipsis tribuere voluerunt.

Ita matrimonium simpliciter civile formali ratione constitutum est tanquam corollarium necessario profluens ex protestantismi doctrina. Dixi *simpliciter civile*, quia etiamsi passim protestantes coniugium suum celebrent, ut inuimus, coram suis ministris ritu religioso, cum consuetis precibus et ominationibus, hic tamen religiosus ritus haud immutat naturam ipsius matrimonii, prout apud protestantes receptum est. Si enim ex eorum doctrina nuptiae non sunt nisi contractus naturalis aut civilis, nativa essentia sua, ritus ille sacer, quo celebrationem coniugii ipsi circumdant, mere externa ceremonia est, quae nihil mutat in eius natura, novi quidquam nec addit, sed in sua conditione relinquit. Nimirum ad eum modum usurpantur a protestantibus istae ceremoniae nuptiales sacrae, quo usurpabantur, ut vidimus, ab ipsis ethnicis, sive ex quodam interiori naturae sensu, sive etiam ex antiqua traditione de divina originali matrimonii institutione. Isti autem sacri paganici ritus non impediabant, quominus ab ethnicis haberentur nuptiae,

tum solum prohibuisse divortia *privato ausu*, re non denunciata magistratibus, subditque: « Quod bene notandum, ne Iudaeorum mores *ex legibus* » *civilibus nostrae aetatis metiamur*; » Quod alias repetit. Eadem ferme scribit Kuinoelius in eundem loc. Item Reinhard, *System. de christol. moral.* I. 3. p. 454. Doerdelinius *De Christo a legibus civilibus ferendis alieno*, in *Opuscul. Theolog.* pag. 75. seqq. et ita porro.

His adiciendus incredulus Salvador, qui suas inspirationes a rationalistis interpretibus mutuatus est. Hic igitur in op. cit. *Hist. des instit. de Moïse* tom. II. ch. 2. *Polygamie et divorce*, pag. 384, concludit: « Je me garderais de présenter le divorce comme une *simple concession de Moïse* aux Hébreux. et aux » circonstances. Puisque, en principe, l'adultère était menacé de mort; voilà » un cas irrécusable, qui l'entraînait d'une manière absolue. On a dit, qu'il » ne fallait pas séparer ce que Dieu a uni: rien de plus juste. Mais on l'a appli- » qué au divorce, et la conséquence n'est pas exacte. Ce que Dieu a uni » se distingue par la paix, l'ordre, le bonheur commun, et ce n'est point à ces » mariages-là que le divorce s'adresse, mais bien à ceux dont Dieu ne s'est » pas mêlé, et sur lesquels un malin esprit à exercé son influence. Ce législa- » teur ne l'écrivit dans son code, qu'après l'avoir lu dans la nature des choses » etc. »

prout reipsa erant, contractus naturalis ac civilis, etsi sine formulis ullis legalibus nec coram magistratibus inirentur.

Quemadmodum vero harum ceremoniarum defectus nullum intrinsecum, aut etiam extrinsecum nocumentum afferebat coniugali foederi apud paganos, penes quos haud raro clandestina matrimonia contrahebantur (25), sic pariter defectus exterioris sacri apparatus in coniugiis protestantium nihil officit eorundem valori coniugiorum. Quod si illis obstare contingat, non id repetendum est ex illorum rituum defectu, sed ex legis civilis dispositione, quae inter caeteras condiciones requisitas ad admissionem legalem ac politicam nuptiarum et hanc exigit, ut coram ministro, aut magistratu, aut coram utroque celebrentur (26). Contra vero in Ecclesia catholica ex fidei principio, quod matrimonium christianorum sit vere et proprie sacramentum a legitimo contractu inseparabile, fit ut sacri appa-

(25) Cf. Cuiaccium *Observation. et emendation.* lib. VI. c. XX. *Clandestinae nuptiae.* edit. cit. tom. II. pag. 455.

(26) Ad an. usque 1837. in Anglia vixit lex, qua omnes obligabantur vel coram ministro anglicano, seu *ecclesiae Status*, vel coram sacerdote catholico coniugia celebrare. Cum vero *dissidentes*, quos vocant, id est protestantes eiusvis sectae ab Anglicana separati communione, praesertim vero Quacqueri non nisi aegre, ac *repugnante ipsorum conscientia* se sisterent ad connubium celebrandum coram ministro anglicano, adeoque reclamarent contra hunc legis articulum, Robertus Peel proposuit emendationem eiusdem legis, ita ut tenerentur tantum quicumque sectarii coram magistratu civili ad hoc constituto consensum suum praebere, et sic matrimonio coniungi, possentque praeterea coram quocumque ministro praesente una cum magistratu id ipsum efficere. Catholici vero coram sacerdote et magistratu. Post trium annorum discussionem, tandem an. 1837. eiusmodi legis emendatio admissa est ac probata. Progressu temporis declaratum praeterea est, ut possent contrahentes prius nomen dare magistratui, ut inscriberetur publicis tabulis postea vero celebrare coniugium sive coram uniuscuiusque sectae ministro, sive coram sacerdote catholico, si id ipsis arriserit. Auctor opusculi *Sulle leggi civili che riguardano il matrimonio de' cristiani.* Torino 1851. pag. 86 seqq. formam coniugii civilis Anglici diligentissime exponit, quae revocantur ad meram inscriptionem proprii nominis in tabulis publicis. Atque haec est praeclara forma, quam quidam Anglophilus ad sidera effert in comitiis Subalpinis, eamque praefert legislationi gallicae. Cf. *Camera de' deputati.* Tornata del 1. Iuglio 1832. pag. 641. col. 5.

ratus religiosi defectus nihil officiat sacramenti veritati, ubi celebretur iis in locis, in quibus Tridentinum decretum de coniugiis clandestinis publicatum non est; ubi vero promulgatum fuerit, praesentia parochi requiritur ut conditio sine qua invalidum fit tum sub ratione contractus tum sub ratione sacramenti, prout in prima huius tractationis sectione exposuimus, ac *nunquam* locum habet contractus seu matrimonium mere civile.

Interim ex dictis colligimus, in coniugiis protestantium nil aliud reperiri, nisi solum contractum naturalem et civilem iuxta doctrinam, quam ipsi de matrimonio profitentur. Colligimus insuper, primam coniugiorum civilium originem ex hac doctrina unice esse repetendam, cum prius apud christianos essent penitus ignota. Ex hoc fonte pseudo-politici suam derivarunt theoriam de matrimonio civili; quum tamen matrimonium sacramentum esse non negent, in subsidium adsciverunt distinctionem inter sacramentum et contractum pure civilem, atque ita protestanticam doctrinam de coniugio civili catholicorum etiam coniugiis accommodare se posse, autumarunt. Verum in eo maxime errarunt, quod in eadem categoria et ordine posuerint matrimonia protestantium et catholicorum, quae tamen inter se longo spatio distant. Etenim coniugia protestantium, ex eorum doctrina, non sunt nisi meri contractus civiles, ut diximus, adeoque in ipsis non est quaerenda distinctio inter contractum et sacramentum, quod foret absurdum, cum sacramentum in suis nuptiis nullum agnoscat. Sed unice inquiri potest in legitimitatem seu valorem contractus, aut eiusdem illegitimitatem seu invaliditatem, et quidem ad normam solius legis sive naturalis sive civilis. Contra vero cum ex doctrina catholica debeat admitti matrimonii sacramentum a contractu inseparabile, protestantica pseudo-politicorum doctrina catholicorum coniugiis accommodari nequit.

Decepti praeterea pseudo-politici in eo sunt, quod non animadvertent, in locis, in quibus publicatum est decretum concilii Tridentini sess. XXIV. *De ref.* matrimonia omnia

irrita esse, quae iuxta formam ab eodem concilio praescriptam, nempe coram parochi, et duobus aut tribus testibus non fuerint celebrata. Ita vero irrita facta sunt a concilio eiusmodi matrimonia, ut prius ac directe nulla haec validitas attingeret contractum, inhabiles ad contrahendum personas reddendo. Quo fit ut neque tanquam civiles contractus haberi possint catholicorum coniugia, quae coram solis magistratibus celebrentur. Contagiosus porro protestantium morbus ille est, qui in errorem et deceptionem pseudo-politicos induxit, dum eos imitari ac sequi sibi proposuerunt; ideoque civilis matrimonii origo repetenda est tandem ex protestantium doctrina, quam pseudo-politici, nomine tenus catholici, in rem suam male pertraxerunt.

Nec minus perspicue matrimonii civilis ex protestantismo derivatio evincitur, spectata agendi ratione, quam ipsi sectati sunt circa coniugia. Etenim ipsi ex praestituta doctrina de matrimonio christiano, quod spectandum sit ut civilis contractus a lege principis dependens, corollaria practica deduxerunt, quae in ea includuntur. Et sane auctores fuerunt principibus:

Primo ut tolleretur a matrimonio omnimoda illa firmitas, quae hactenus viguerat in Ecclesia catholica. Plures illico assignarunt divortii perfecti causas, cuiusmodi sunt adulterium, affectata coniugis absentia, crimen haeresis (suo modo, ut patet, intellectae ac iudicatae), molesta cohabitatio, aliaeque eiusmodi (27).

Harum porro causarum discussionem et iudicium magna saltem ex parte dimiserunt magistratibus seu tribunalibus civilibus; quae quidem causae, iuxta doctorum protestantium varias sententias, coarctari, aut indefinite extendi possunt.

(27) Ex antiquioribus, qui licitum extraadulterii causam divortium adstruxerunt, eminent inter protestantes Leo Iudae in epistolis, quae ad calcem tomi III. *Rerum Alemannicarum* Goldasti habentur; Bucerus, de quo alias diximus; Io. Miltonus et Marcus Ant. De Dominis in scripto de matrimonio, de quo Bzovius in *Annalib. ecclesiastic.* ad an. 1479. n. 20. Salmasius *De Foenore trapezitico* p. 510-516. et Scriptum Londini 1715. editum cui tit. *On essay upon divorcement written for the good of both sexes.* Cf. etiam Iahn *Archaeologia Biblica.* Viennae 1814.

Exinde fit, ut cum eiusmodi causae sint adeo expansivae pro qualitate seu conditione contendendum, pro iudicium severitate aut benignitate, ut passim dissolutiones, seu perfecta divortia decernantur, quod ex iam allatis documentis ostendimus, et latius adhuc ostendemus, cum sermo erit in tertio libro de indissolubilitate matrimonii (28). Hic contenti erimus animadvertere, quod in Britannia, ubi severior lex hactenus viguit circa divortium, cum unica adulterii causa ad illud faciendum assignetur, quidam matrimonii peracti pertaesi sibi invicem adulterium permittunt, iisque in adiunctis, ut possit legali ratione probari, atque ita coniugium dissolvi (29). Atque idcirco lex illa, quae lata est ad compescendum adulterium, ex hominum malitia ad illud augendum inservit (30).

Secundo, prout contingere debet, pro numero divortiorum crescit polygamia, dum, adhuc priori coniuge vivente, alia et alia superinducitur. Id enim profluit ex declaratione perfecti divortii, qua unusquisque iuxta civilem legem liber fit ad novam ducendam uxorem, aut ad alteri nubendum marito. Si quidem hic est finis, ob quem eiusmodi divortia decernuntur, ut, qui divortium fecerit in facie legis, novum possit contrahere matrimonium.

(28) Interim notatu dignum est, adeo invaluisse ac invalescere in Germania facilitas divortiorum, ut in synodo protestante Francofordiensi serio actum fuerit de revocanda in statum pristinum indissolubilitate coniugii. Ast hi conatus, quoad protestantes sine auctoritate, inutiles prorsus sunt. Cf. *Univers* 15. Octobre 1854. cumque an. 1857. iterum in comitiis actum fuerit de coercendis causis divortii, res iterum infecta est.

(29) Cf. Avogadro op. cit. *Theoria del matrimonio* tom. I. cap. XVI.

(30) Diximus: *Lex hactenus viguit*; nam mense Iunii an. 1857 post longam discussionem variasque in medium allatas emendationes, propositae legis de divortio propter adulterium demum clausula in comitiis superioribus, (seu quae dicunt *Lords*), probata fuit, qua statuitur divortium propter adulterium ita fieri posse, ut, soluto coniugio, uterque coniux possit alias nuptias celebrare, et quidem inter adulterum et adulteram. Cf. *Univers* 12. Juin. 1857. Nondum tamen lex est sancita. Animadversione autem dignum est, eodem tempore, quo in comitiis Berolinensibus agebatur de coarctandis causis divortii, in comitiis Britannicis actum fuerit de via faciliori sternenda divortii.

Tertio. Verum non sola polygamia aliquo sensu successiva, seu post legale divortium penes protestantes obtinet, sed ipsa polygamia simultanea non est inaudita, vi cuius unus idemque eodem tempore duas, aut tres etiam habeat uxores. Ex quo enim facultas data est Philippo, Hassiae Landgravio, duas retinendi uxores, hoc exemplum in alios perniciosam pravae imitationis virtutem habuit, adeo ut plura occurrant facta in protestantica historia (31). Haec quidem inaudita usque ad postrema haec tempora turpitudine a lege sancita nondum est, atamen, ut superius vidimus, a non paucis doctoribus protestantibus adstruitur tanquam licita, nec desunt qui revera in praxim deducant. Quod si alicubi mormonismus invalesceret, procul dubio vel ab ipsa civili lege sanciri deberet (32).

Practicam porro hanc protestantium agendi rationem tanquam a radice sua prodire ex eo, quod matrimonium unice spectetur uti contractus civilis, ambigi nequit. Haec autem

(31) Satis hic sit referre exemplum polygamiae, quod rex, *evangelicus* *αὐτὸ ἐξοχόν*, paucis ab hinc annis mundo praebuit. Itaque Frider. Guilielmus II, Borussiae rex, prius repudiavit uxorem suam Elisabetham Brunswiciensem, suffecitque eius loco aliam, scilicet filiam principis Hassiae. Deinde quin hanc secundam repudiaret uxorem, superinduxit comitissimam Woss. Neque his contentus, vivente adhuc priore repudiata aliisque duabus, voluisset aliam ducere, sed scrupulis agitatus suos consuluit pastores evangelicos, qui id ei concedere non abnuerunt. Cf. Avogadro op. cit. p. 57. in nota. Ex his patet, quid a caeteris expectandum sit. Certe in Anglica ephemeride *Weekly register* 29. Mart. 1856. legitur iuxta versionem gallicam: « Le mois de Mars » dernier aux assises de Liverpool, le juge a constaté que les cas de bigamie devenaient *excessivement nombreux*; les cas de *trigamie même*, ajoutait-il, se présentent fréquemment. »

(32) In *Univers* 51. Juillet 1856. legitur ex relatione ephemeridis Taurinensis *Armonia*, Mormones ac protestantes Augustae Taurinorum commorantes inter se convenisse ad obtinendum a regimine politico novum articulum in legibus, polygamiae introducendae causa, aut ad conciliandam polygamiam cum legibus Subalpinis. Omnia ad credendum inducunt, quod velint offerre ministro De la Foresta paradigma tituli specialis introducendi in novam legem matrimonii civilis, qui contineret dispositiones, quibus Mormonibus etiam concederetur plena facultas contrahendi matrimonia iuxta principia libertatis conscientiae. Fama est, ministrum comparatum ita animo esse, ut faveat maximae cultuum libertati.

sectariorum agendi ratio ex nova doctrina profecta pedetentim sese insinuavit in pseudo-politicorum animos. Hi coeperunt comoda admirari, quae in societatem sibi videbantur derivari posse ex blanda et facili horum coniugiorum dissolutione, quae adeo favet cupiditatibus, ac demum illam etiam inter catholicos propagare omni studio curarunt. Itaque constat non aliunde, quam a protestantismo, originem nuptiarum civilium esse agnoscendam.

Remanet, ut hoc ipsum nunc denique confirmemus ex indole seu caractere eorum, qui maxime horum coniugiorum civilium in catholicorum regionibus fautores et auctores sunt, aut fuerunt. Ne tamen in omnes indiscriminatim accusationem provehamus, atque calumniam importare omnibus inconsulto videamur, praemittimus, nos de individuis singillatim sumptis minime disserere, cum neminem laedere velimus; siquidem de re nobis sermo est, non de personis. Imo etiam ultro fatemur, non omnes fautores eiusmodi nuptiarum pravo consilio, aut proposita malitia conspirasse ad eas promovendas. Nam non semel contingit, ut unus aut alter, ac si lubet, non pauci etiam ita se gerant ex animi levitate, atque ex apparentibus praetextibus, qui favere videntur causae, qua de agitur, quin intime perpendant rem in seipsa sub omni respectu, praecipue vero relate ad religionem catholicam, aut saltem ad haec non advertant. Plures pariter a multitudine se trahi ac abripi patiuntur, nec proinde de his sermonem hic instituimus.

Caeterum hae animadversione praemissa, fatendum est, harum nuptiarum fautores ac promotores ad virorum illorum classem spectare, qui in negotio religionis *indifferentissimum* profitentur, quique unice mundanam prosequuntur politicam, qui denique atheismum practicum sectantur. Hi sunt qui animo pronos se exhibent in protestantismum, quem ob sapientiam prudentiamque carnalem maximi faciunt, imo et suscipiunt quidquid ab ipso prodit. Cum vero iuxta ipsos inter catholicismum ac protestantismum non intercedat nisi *opinionum* discrepantia, et unusquisque tuto possit suam *convictionem* sibi effor-

mare, quid mirum, si ita de negotiorum omnium maximo, cuiusmodi est vera religio, sentientes, protestantismum aequiparent, aut etiam praeferant catholicae Ecclesiae?

Ad haec accedit, quod isti, quod vere *statolatras* vocaveris, qui coram hoc Status idolo se unice prosternunt atque procumbunt, hostilia contra Ecclesiam catholicam sensa nutriant. Eiusmodi homines, quos pseudo-politicorum nomine constanter in huius lucubrationis decursu designavi, emancipationem, ut vocant, Status ab Ecclesia demirantur, ac nihil intentatum relinquunt, ut eam et quidem plenam perfectamque assequantur et ad optatissimam aliquando metam perveniant. Cum autem pro certo assumant, matrimonium rem pure civilem esse, et ad solius societatis civilis praerogativam spectare, ex altera vero parte videant, ab Ecclesia inter sacramenta connumerari, ideo ut illud ab eiusdem Ecclesiae dominatione, ut ipsi loquuntur, subtrahant, aliam neque breviorum neque aptiorum ad id efficiendum viam invenerunt, quam theoriam protestantismi, iuxta quam matrimonium non est nisi contractus mere civilis. Hanc ideam ipsi arripuerunt, et ad eius normam deinde omnes legis articulos disposuerunt et harmonice ordinarunt. Ne tamen doctrinam catholicam de matrimonio omnino ac aperta fronte pessumdare viderentur, subditis catholicis indulgent, ut si velint, possint ritum religiosum adiungere nuptiis suis, etsi valide ac legitime coram solo magistratu civili initae censerentur debeant.

Facile etiam eiusmodi promotores in hanc determinationem venerunt ex instituta comparatione inter rigidam inflexibilemque Ecclesiae catholicae doctrinam circa coniugia, ac planam et accommodam doctrinam protestantismi. Cumque haec nunquam fixa sit ac immutabilis, fit ut facile flectatur ad exigentias, ut loquuntur, actuales non solum societatis, sed et civium singulorum; contra vero quum videant doctrinam catholicam conlectere se ad eiusmodi fictitias exigentias non posse, immo et desperent Ecclesiam ad concessionem faciendas permovere, hinc huic bellum atrox indicunt, atque ab ea matrimoniales

causas subtrahunt. Cumque aliter se proficere posse non viderent, quam attingendo matrimonium sub unica ratione contractus civilis, hanc viam calcare decreverunt.

Quod si universim ad istorum pseudo-politicorum actus oculos convertamus, videbimus huc omnes dirigi, ut summopere faveant protestantismo, et catholicismum deprimant; dumque protestantibus favores profuse impendunt, iisque tum directe tum indirecte sub emendicatis fucatisque praetextibus gratias largiuntur, templa erigunt, eos in tutelam suscipiunt, eorum proselytismum aperte, aut secreto pro rerum temporumque adiunctis adjuvant promoventque; contra se infensos catholicae Ecclesiae ministris sive secularibus sive regularibus constanter praebent, eos torquent vexantque sub levi quoque colore. Ut autem in argumento, de quo agimus, insistamus, dum in publicis comitiis non ita pridem alicubi ageretur de lege proponenda ad compescendam virorum ecclesiasticorum *licentiam*, id est libertatem in proprio munere fungendo, interpellatus fuit praeses de sensu propositae legis, eo quod nimis vagus videretur; respondit autem ex officio regius minister, sensum esse, compescendos esse ecclesiasticos viros, si aliquis deprehenderetur in legem aliquam peccasse a politica potestate sancitam; neque his contentus, exemplum attulit singulare: si quis nimirum de coniugiis civilibus, postquam lege sancita essent, obloqueretur. Quibus manifestum fit, qua animi dispositione erga Ecclesiam catholicam eiusmodi homines affecti sint et comparati, quin plura adiciamus, ut confirmemus ea omnia, quae hactenus prosecuti sumus.

Itaque etiam ex hoc tertio capite, ex indole scilicet et agendi ratione eorum, qui coniugia civilia fovent ac promovent, constat non aliunde, quam e protestantismo, eorum originem arcesendam esse. Hinc concludere tuto possumus ac debemus, pessimum hunc fructum ex arbore pessima esse natum.

ARTICULUS III. — Matrimonii civilis dilatatio et progressus magna ex parte incredulismo, communismo et socialismo debetur, eisque favet.

Licet a protestantismo, ut in articulo superiori ostendimus, nuptiarum civilium origo sit agnoscenda, nihilominus inter catholicos morbus hic epidemicus nullos aut fere nullos infecisset, nisi ita nuncupatae reformationi tanquam auxiliares copias sese adiecissent increduli, deinde vero communistae ac socialistae. Siquidem ex historia compertum est, catholicos ab initio a communicatione cum haereticis protestantibus abhorruisse, et quin illorum erroribus, conversationi ac moribus sese accommodarent, ab iis potius maxime cavisse, si depravatos nonnullos homines, qui nunquam desunt, excipias. Hinc nullum, aut fere nullum influxum in catholicos habuerunt protestantes, hac saltem ex parte. Et sane per tria ferme saecula in regionibus catholicis pene ignorabantur vel ipsa coniugiorum mere civilium existentia et nomen. Huius rei testes saltem indirecte appellamus tot illos catholicos scriptores, qui locupletissimos de matrimonio tractatus ediderunt, quin unquam de eiusmodi coniugiis disseruerint, quod certe facere non omisissent, si ea apud catholicos alicubi nota fuissent.

Distinxerunt illi quidem communi calculo cum S. Thoma in matrimonio *officium naturae, officium communitatis et sacramentum* (33), de qua distinctione et nos ipsi suo loco disseremus; attamen de coniugio mere civili inter christianos eo sensu, quo nunc sumitur, nunquam sermonem instituerunt. Sic etiam passim egerunt de effectibus civilibus, prout nuptiae initae fuerint nec ne ad normam civilium legum; minime vero locuti de coniugali contractu coram solo magistratu politico inito ad exclusionem sacramenti. Ratio porro istius silentii non alia assignari potest praeter illam, quam assignavimus, scilicet quod nondum superiori aetate inter catholicos eiusmodi civiles nuptiae invaluisse.

(33) *Cont. Gent.* lib. IV. cap. 78. et *Suppl.* qu. 50. art. unic. ad 4.